

УДК 330.1:338

## ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

**РУДЕНКО Микола Вікторович,**

доктор економічних наук,

доцент кафедри менеджменту та інформаційних технологій

Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»

e-mail: mykola\_rudenko@ukr.net

**Анотація.** Досліджено теоретичні основи інституціональних змін національної економіки. Проведено аналіз розуміння сутності категорії «інститут». Окреслено можливі варіанти виникнення інститутів, як невід'ємної частини теорії інституціональних змін.

Проаналізовано причини інституціональних змін, як результат взаємодії формальних і неформальних інститутів. Досліджено можливість запозичення інститутів у країнах, історія трансформації економіки яких є прикладом для інших, та імплементація інституцій у національне інституціональне середовище. Доведено, що ефективні інституціональні зміни потребують правильного набору інститутів, які у даний час у конкретному місці є найбільш оптимальними.

**Ключові слова:** інституціональні зміни, національна економіка, імпортовані інститути, інституціональні трансформації, економічна система, транзакційні витрати.

**Постановка проблеми.** Перехід вітчизняної економіки на ринкові рейки характеризується наявністю цілого комплексу складних та невирішених проблем, що викликані поступовим руйнуванням попередніх та формуванням нових інституційних засад економіки. Незважаючи на проведені реформи, національна економіка має низькоефективну структуру з високою енергоємністю виробництва та характеризується екстенсивним розвитком сировинних галузей, відірваністю фінансового сектору від реальної економіки, недостатнім рівнем інноваційності та відверто слабким розвитком інфраструктури. Нехтування інституційними чинниками розвитку національного господарства призводить до структурних дисбалансів відтворювальних процесів в українській економіці та потребує поглибленого аналізу, як інституційного середовища, так і причин інституційних змін національної економіки.

**Аннотація.** Исследованы теоретические основы институциональных изменений национальной экономики. Проведен анализ понимания сущности категории «институт». Определены возможные варианты возникновения институтов, как неотъемлемой части теории институциональных изменений. Проанализированы причины институциональных изменений, как результат взаимодействия формальных и неформальных институтов. Исследована возможность заимствования институтов в странах, история трансформации экономики которых является примером для других, и имплементация институций в национальную институциональную среду. Доказано, что эффективные институциональные изменения требуют правильного набора институтов, которые в настоящее время в конкретном месте являются наиболее оптимальными.

**Ключевые слова:** институциональные изменения, национальная экономика, импортируемые институты, институциональные трансформации, экономическая система, транзакционные издержки.

Розділяємо думку Коваленко Ю. М., що головним уроком, який дала економіці практика формування нових ринкових відносин, полягає в тому, що чинник інституційного середовища є надзвичайно важливим. Його ігнорування істотно обмежує можливості науки у формуванні адекватних уявлень про економічну реальність. Очевидно, засвоєння цього уроку в наукових колах економістів на пострадянському просторі стимулювало багатьох із них до активного оволодіння досягненнями інституційного напряму і проведенню численних досліджень з цієї проблематики [1, с. 92].

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Формуванню та розвитку інституційних ідей присвячено праці видатних західних вчених-економістів, серед яких Д. Белл, М. Вебер, Т. Веблен, О. Вільямсон, Дж. Гелбрейт, Л. Девіс, В. Зомбарт, Т. Еггертсон, Д. Коммонс, Р. Коуз, У. Мітчел, Г. Мюрдаль, Д. Норт, Дж. Окслі, Р. Ріх-

тер, Дж. Ходжсон та багато інших. Вагомий внесок у розвиток інституційного напрямку досліджень вітчизняної економіки зробили О. Амоша, З. Варналій, З. Вагаманюк, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Гриценко, В. Дементьєв, М. Долішній, А. Чухно, О. Яременко [2–9]. Окремі аспекти інституційного середовища та інституційних змін вивчали С. Архієреєв, О. Барановський, Т. Гайдай, В. Гунько, Ю. Коваленко, С. Колодій, В. Кредісов, Ю. Лопатинський, Ю. Павленко, Р. Пустовійт, П. Саблук, В. Смагін [9–16]. Серед російських науковців даного напрямку досліджень заслуговують уваги роботи А. Аузана, Р. Нурєєв, В. Тамбовцева, А. Шастітко [17–19]. З огляду на значні здобутки науковців у цьому напрямку, зауважимо, що питання виявлення причин та наслідків інституційних змін національної економіки в умовах постійної трансформації середовища функціонування потребують додаткової уваги з боку наукової спільноти.

**Метою статті** є дослідження причин та наслідків інституційних змін національної економіки на основі використання методологічного апарату інституціональної економічної теорії шляхом аналізу фактичного набору інститутів та можливостей використання імпортованих інститутів у разі визначення напрямів трансформації національної економіки.

**Виклад основного матеріалу.** Процеси інституціональних змін національної економіки та окремих її секторів краще всього досліджувати на основі використання методологічного апарату інституціональної економічної теорії, яка, на відміну від мейнстрімних теорій, основну увагу приділяє не проблемам ефективного функціонування ринків та вивчення умов досягнення рівноваги або пошуку оптимальних варіантів використання обмежених ресурсів, а дослідженню питань інституціональних змін, модернізації інституціонального середовища тощо.

Вважаємо за необхідне розглядати як трансформацію соціально-економічної системи, так і трансформаційні процеси, що характерні різних секторів економіки. Все це пов'язано із трансформацією «інституціонального середовища», яка є однією з ключових категорій інституціональної економічної теорії. І приймаючи до уваги той факт, що вона є сукупністю різних інститутів, спочатку проаналізуємо, що саме розуміється під інститутами у сучасній економічній теорії.

На думку Тамбовцева В. Л., «інститут являє собою сукупність санкціонованих правил в єдності з соціальним механізмом їхнього захисту»

[20, с. 25], схожої думки дотримуються [2; 5; 8; 13; 21]. Один із засновників сучасної інституціональної економічної теорії, Норт Д., стверджує, що інститут – це «правила гри в суспільстві, або, точніше, придумані людьми обмеження, направляючи людську взаємодію в певне русло» [22, с. 35]. В подальшому він дещо видозмінює своє бачення економічної сутності інституту, вказуючи, що «це правила, механізми, що забезпечують їх виконання, і норми поведінки, які структурують повторювані взаємодії між людьми» [23, с. 73], «формальні правила, неформальні обмеження та способи забезпечення дієвості обмежень» [24, с. 307]. Професор Аузан А. А. використовує таке визначення: «Інститут – це сукупність, що складається з правила або декількох правил і зовнішнього механізму примусу індивідів до виконання цього правила» [17, с. 23].

Тамбовцев В. Л. вказує, що інститут, як категорія, має включати такі обов'язкові елементи «а) правила поведінки економічних агентів у певних ситуаціях; б) правила поведінки гарантів виконання правил (а) у випадках виявлення відхилень від них» [20, с. 25]. Водночас науковці [2; 17] не розрізняють поняття «правило» і «норма», вважаючи їх в рамках інституціональної концепції синонімами.

Узагальнивши різні погляди на розуміння сутності категорії «інститут», зауважимо, що він повинен включати такі взаємопов'язані елементи:

- а) умови застосування інституту: опис ситуацій, в яких він застосовується;
- б) суб'єкти застосування інституту: опис осіб (агентів), дії яких потрапляють під регулювання інститутом;
- в) зміст інституту: опис набору дій, які суб'єктам необхідно виконати у разі настання умов застосування інституту;
- г) санкції (покарання) за порушення змісту інституту: дії, які необхідно виконати у разі невиконання або неналежного виконання інституту;
- д) перелік гарантів виконання інституту: характеристика агентів, наділених функціями примусу до виконання інституту або покарання за його порушення.

Також особливої уваги заслуговують питання виникнення інститутів як невід'ємної частини теорії інституціональних змін. Зважаючи на обмежену раціональність індивідів і узагальнивши певні історичні факти, можна вказати такі варіанти виникнення інститутів:

- 1) спонтанне виникнення;

2) свідоме виникнення, яке передбачає такі варіанти:

- примусове введення правила або норми;
- введення правила за домовленістю всередині групи [25, с. 86].

Спонтанне виникнення інститутів зазвичай пов'язано із застосуванням сили (агресії) з боку особи, яка нею володіє або наділена певними правами, для того, щоб поведінка окремих індивідів збігалася з його очікуванням, аналогом сили. Іншими причинами спонтанного виникнення інститутів можуть бути постійно повторювані ситуації, результати яких залишаються незмінними. Водночас, слід зауважити, що регулярність поведінки індивідів не завжди вказує на існування інституту. Багато регулярно повторювані діють тому, що вони є раціональними, і часто не передбачають альтернативних варіантів. Інститут же являє собою результат вибору того чи іншого варіанту поведінки індивідів внаслідок дії різних чинників, часто він є найбільш прийнятним варіантом вирішення конфліктів між індивідами [26, с. 216–217].

Інституціональне середовище є найважливішим елементом у понятійному апараті сучасної інституціональної економіки. Окремі представники нетрадиційних течій сучасної економічної теорії вважають, що інституціональна економіка і еволюційна економіка поступово призводять до зміни парадигми економічних досліджень, і в такому випадку інституціональне середовище розглядається як найважливіший елемент понятійного апарату теорії інституціоналізму [27, с. 23].

Інституціональне середовище характеризується сукупністю формальних норм, правил, процедур і неформальними інститутами, які представляють собою «перелік неписаних правил» [28, с. 9]. Водночас дуже часто неформальні інститути мають вищу пріоритетність щодо формальних. Вперше цей феномен досліджував латиноамериканський економіст Ернан де Сото, переконливо показавши на прикладі Перу важливість і силу неформальних інститутів. У результаті впливу інституціонального середовища у державі формуються найважливіші соціально-економічні складові його розвитку. Формування та розвиток інституціонального середовища є однією з найважливіших складових становлення ефективної моделі національної економіки та функціонування окремих її секторів [29, с. 197–199].

Інституціональні зміни є зміною інститутів, що регламентують соціально-економічний роз-

виток держави. На відміну від інституціональних трансформацій, інституціональні зміни мають місце практично завжди і пов'язані з різними складовими розвитку національної економіки, як загалом, так і в розрізі регіонів [30, с. 53–54]. У разі інституціональних трансформацій інституціональні зміни характеризуються своєю масштабністю, силою і стосуються перетворень основних елементів національної економіки у разі її переходу від одного типу/підтипу економічної системи до іншого.

Інституціональне середовище є сукупністю фундаментальних політичних, соціальних, економічних, адміністративних правил, яка утворює своєрідний базис для виробництва, обміну і розподілу. Більшість з цих правил закріплено законодавчими та нормативними актами, а також конституцією держави (наприклад, закони, що регламентують процес виборів у країні, права власності, майнові відносини) – це, так звані, формальні норми. Д. Норт розглядає інституціональне середовище як відносини, що складаються на макрорівні у вигляді інституціональних обмежень для контрактних угод між індивідами [24, с. 311].

Крім формальних норм найважливішою складовою інституціонального середовища є неформальні інститути – сукупність історично сформованих традицій, звичаїв та інших шаблонів поведінки контрагентів, які ніде не закріплені законодавчо, однак стійко діють у даному суспільстві. У реальному житті можлива ситуація, коли вплив неформальних інститутів у суспільстві посилюється, витісняючи з практики формальні, у результаті чого починає бурхливо розвиватися неформальний сектор економіки. Така ситуація характерна для багатьох держав. Так, на пострадянському просторі всім відомі такі неформальні інститути як «кумівство», «повага перед ксивами». У деяких державах злочинські та бандитські угруповання «злочини в законі» істотно впливають на прийняття рішень на будь-якому рівні.

Поглиблено розглянемо теоретичні основи інституціональних змін. Економічні, соціальні, політичні відносини у суспільстві постійно змінюються, у результаті й інститути (інституції) піддаються змінам. Це відображається в зміні умов господарської діяльності людей, їхньої життєдіяльності, появи нових професій, технологій, виникненні нових форм та об'єктів власності і т. п.

Поряд з ситуацією постійних інституціональних змін, Д. Норт – основоположник сучасного

інституціоналізму – передбачає існування ситуації інституціонального рівноваги. Коли за певного співвідношення сил гравців і даному наборі контрактних відносин, що утворюють економічний обмін, жоден з гравців не вважає для себе вигідним витратити ресурси на реструктуризацію угод. Ситуація інституціонального рівноваги – це, імовірно, виняток з правил. Інститути частіше перебувають в стані зміни. Зміна співвідношення сил гравців і/або умов організації їхньої діяльності вимагає формування нових інституціональних норм, правил і обмежень. Причиною змін інституціонального середовища є своєрідний конфлікт між «правилами гри» бажаними і діючими в суспільстві. Саме цей конфлікт і визначає основні чинники інституціональних змін. Отже, існування певної невідповідності діючих норм поведінки контрагентів наявним умовам їхньої життєдіяльності призводить до інституціональних змін.

Розглянемо позицію Д. Норта щодо причин інституціональних змін. На його думку, інституціональні зміни є результатом еволюції поглядів економічних суб'єктів на фундаментальні складові соціально-економічних відносин [24]. Однією з головних складових соціально-економічних відносин Д. Норт розглядає категорію «власність».

У даному випадку загальна схема інституціональних змін може мати такий вигляд:

- 1) зростання рівня знань призводить до зміни технологій;
- 2) нові технології призводять до зміни цін на ресурси;
- 3) зміна цін на ресурси (підвищення) призводить до прагнення трансформації прав власності на них з боку їхніх власників;
- 4) нові ціни ведуть до появи правил, що дозволяють максимізувати цінність використання таких прав;
- 5) водночас, виникають ненульові трансакційні витрати на політичному ринку, що перешкоджають реалізації всіх корисних для створення вартості потенційно можливих інституціональних змін [22, с. 123–126].

Далі визначимо причини інституціональних змін як результат взаємодії формальних і неформальних інститутів.

По-перше, для того, щоб не виникало протиріч між формальними та неформальними інститутами, формальні інститути повинні формуватися на основі складених століттями нефор-

мальних норм. Тобто формальні інститути – це втілення в життя, на законних підставах, що склалися в суспільстві традицій, звичаїв, звичок.

По-друге, формальні інститути повинні обмежувати використання сформованих неформальних правил. Для цього створюються заборонні інститути, які повинні впливати на неформальні правила шляхом їхньої заборони або перетворення. У даній ситуації можливе виникнення конфлікту, який можна описати у такий спосіб:

– може скластися ситуація, коли неформальні інститути поступово витісняють формальні через недосконалість та абсолютну невідповідність дійсності останніх;

– інша ситуація, коли, навпаки, формальні інститути займають домінуюче становище, часто повністю витісняючи неформальні. Це можливо внаслідок введення гарантом норми жорстких санкцій;

– третя ситуація, коли формальні і неформальні інститути одночасно впливають на практику життєдіяльності. У цьому випадку часто буває, що неформальні інститути допомагають виконувати свої функції неефективним формальним інститутам, доповнюючи їх.

Формальні і неформальні інститути взаємодіють в умовах спеціального ринку інститутів. Автором поняття «ринку інститутів» є Пейович С. Ринку інститутів – це різноманіття наборів інститутів, що представляють собою всі наявні у даний час способи обмеження поведінки та взаємодії суб'єктів господарювання. На даному ринку зібрані різноманітні правила та норми, за допомогою яких здійснюється регулювання певних процесів життєдіяльності господарюючих суб'єктів.

Економічні суб'єкти, які мають відповідні повноваження щодо вибору певного набору інститутів, реалізують його в рамках даної держави. Завдання уповноваженого щодо вибору набору інститутів суб'єкта полягає у тому, щоб обрати з великої кількості варіантів наборів той, що у даний час у конкретному місці є найбільш оптимальним. Однак, найчастіше, подібний вибір є дуже далеким від оптимального, і цьому є свої причини. Розглянемо основні з них.

1. Причина, що пов'язана з тим, що всім людям властиво помилятися. Було б набагато простіше, якби людина була машиною, запрограмованою на оптимальний результат, однак це не так, крім того, в природі не існує ідеальних людей. Тому суб'єкти, які приймають рішення щодо інституціональних змін, так звані суб'єкти



інституціональних змін, приймаючи рішення, можуть просто обрати помилковий набір інституціональних правил.

2. Вибір неефективного набору інститутів можна пояснити за допомогою ряду факторів:

- той набір інституціональних правил, який пропонується для вибору суб'єкту інституціональних змін не завжди є повним. Він може бути досить обмеженим, у результаті чого до нього можуть не входити найбільш ефективні варіанти вибору набору інституціональних норм. Причиною такої ситуації може бути слабка кваліфікація кадрів, які готують рішення, недостатня експертна оцінка проблем, що досліджуються або її відсутність, недостатній період часу, необхідний для глибокого всебічного опрацювання проблеми, що досліджується;

- можлива ситуація, коли в практиці життєдіяльності держави ще не було подібних виборів. У результаті не існує будь-якого історичного досвіду для здійснення подібного інституціонального вибору, відповідно немає ніякої інформації, яка б сприяла прийняттю ефективного рішення. Подібна ситуація вже кілька разів спостерігалася в пострадянських країнах: на початку ХХ століття, коли формувалася радянська командно-адміністративна економіка, і наприкінці ХХ століття, коли здійснювався перехід від командно-адміністративної економіки до ринкової;

- навіть існування певного історичного досвіду використання тих чи інших інституціональних правил в одній державі не є гарантом їхнього успішного використання в інших. Тобто у разі вибору набору інституціональних правил необхідно обов'язково враховувати особливості інституціонального середовища, у рамках якої ці правила будуть діяти. Адже століттями сформовані в країні історичні, культурні, етнічні, релігійні особливості, звичаї і традиції обов'язково вплинуть на реалізацію та ефективність функціонування нових інституціональних правил. Саме тому використання однієї і тієї ж концепції перехідної економіки – «шокової терапії» – в одних країнах призвело до певного успіху, а в інших – до суттєвого падіння економіки;

- інституціональні зміни, як результат застосування набору інституціональних правил, мають довгостроковий ефект. Точно прорахувати всі довгострокові ефекти від інституціональних змін, а також визначити те, як саме вони впливатимуть на господарюючих суб'єктів, практично неможливо. Тому можлива така ситуація, коли набір інституціональних правил, що застосовується сьогодні, приносить певні короткостроко-

ві позитивні результати, а в довгостроковій перспективі ситуація змінюється у протилежному напрямку.

3. Як вже зазначалося раніше, суб'єкти інституціональних змін – це люди, які можуть робити помилки під час прийняття рішень щодо вибору набору інституціональних правил, а також можуть вести себе не дуже чесно, переслідуючи свої особисті корисливі інтереси або інтереси певних зацікавлених груп людей.

Одним із прикладів існування неформальних інститутів, які пов'язані з реалізацією своїх корисливих інтересів, є корупція. У практиці господарювання часто трапляється ситуація, коли суб'єкт інституціональних змін зловживає своїм посадовим становищем для підвищення свого добробуту або родичів. Покарання, яке може (і повинно) йти за подібними діями, на жаль, часто малоефективне або просто формальне. У результаті чого неформальні інститути займають домінуюче становище у порівнянні з формальними (адміністративним і кримінальним законодавством). Тому доволі часто при прийнятті рішень щодо вибору певного набору інституціональних правил, суб'єкт інституціональних змін діє в інтересах певних владних коаліцій і партій, проводячи пакетні рішення. Як результат, суб'єкти інституціональних змін здійснюють простий обмін потрібних кожній групі рішень.

Тепер зупинимося на запозиченні інститутів, тому що саме це питання дуже часто викликає велику дискусію у разі визначення напрямів трансформації національної економіки. Дуже простий вихід: запозичення інститутів в країнах, історія трансформації фінансового ринку яких є прикладом для інших, та імплементація інституцій в національне інституціональне середовище.

Історія імпорту інститутів має як позитивні, так і негативні приклади. Як вже зазначалося вище, результат використання імпортованих інститутів у конкретній країні залежить від того інституціонального середовища, в якому вони будуть розвиватися, а також від того, чи є в державі інститути, які будуть доповнювати та сприяти реалізації імпортованого інституту. Позитивними прикладами імпорту інститутів є трансформація економічних систем та фінансових ринків країн південно-східної Азії, насамперед, Сінгапуру, Південної Кореї, Тайваню. Успіх реформ як результат імпорту інститутів у державах, які самі перебувають у процесі формування національної моделі економічного розвитку, є доволі малоочікуваним.

Здійснюючи реформи в процесі соціально-економічних змін, нові інститути накладаються на вже сформоване інституціональне середовище. І у даному випадку результат реформування залежить не тільки від того, за допомогою яких методів та інструментів здійснюються перетворення, але й від інституціонального середовища та сучасних формальних і неформальних інституціональних норм.

Найкраще ситуацію, за якої вибір різних інститутів і здійснення відповідних інституціональних змін у результаті інституціональних трансформацій можуть призвести до абсолютно протилежних результатів, ілюструють графіки, що характеризують динаміку показників ВВП на душу населення (в дол. США, базовий 1990 г.) у КНДР і Республіці Корея після закінчення корейської війни (рис.).

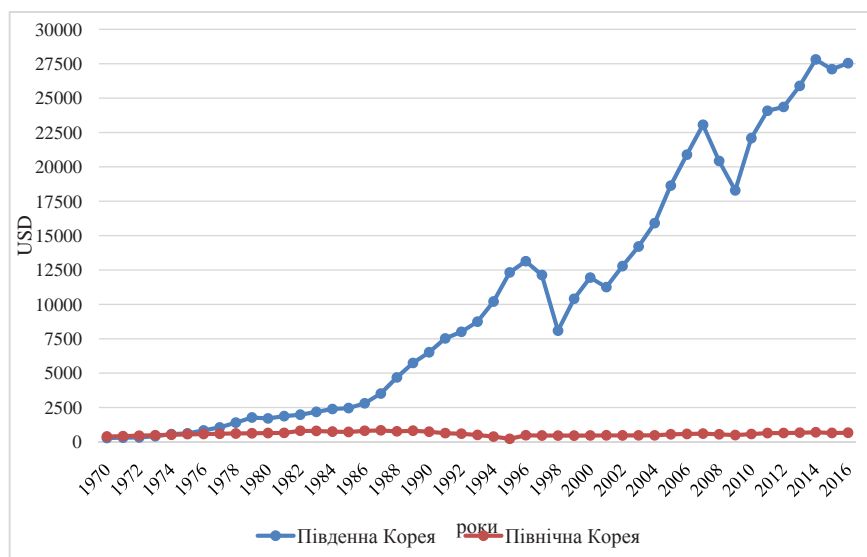


Рис. Динаміка ВВП на душу населення у КНДР і Республіці Корея у 1970–2016 рр. (дол. США)

Примітка. Побудовано автором на основі [31].

На сьогодні дві держави, які представляють одну націю, і були до 1950 року частинами єдиної держави, мають абсолютно різні траєкторії соціально-економічного розвитку і за багатьма позиціями, що характеризують інституціональне середовище, перебувають на різних полюсах.

Ефективне використання імпортованих інститутів на початковій стадії інституціональних змін у подальшому розвитку, за достатньо тривалої взаємодії формальних інститутів з наявними неформальними, може призвести до того, що останні витіснять формальні, які не «прижилися» у наявному інституціональному середовищі, або формальні і неформальні інститути певним чином підлаштовуються один до одного.

Те, як саме відбуваються в країні інституціональні зміни, безпосередньо залежить від наявних у ній формальних та неформальних інститутів. Інституціональні зміни бувають інкрементними і дискретними, таку класифікацію інституціональних змін запропонував Д. Норт. Для вдосконалення сучасних норм і правил в

інституціональному середовищі до діючих угод можуть вноситися несуттєві корективи – це інкрементні зміни. Істотні, радикальні коригування, що вносяться до формальних правил, що призводять до значних (історичних) змін – це дискретні зміни [24].

Коли відбуваються інкрементні зміни? Подібні зміни відбуваються тоді, коли змінюється інституціональне середовище та вимагає відповідних їй інститутів. Тобто відбувається процес пристосування наявних інститутів до динамічного інституціонального середовища. Порівнюючи ступінь гнучкості формальних та неформальних інститутів слід зазначити, що першими на зміну інституціонального середовища відрагують неформальні інститути, які, на відміну від формальних, дуже швидко пристосовуються до нових соціально-економічних умов.

Якщо говорити про дискретні інституціональні зміни, то вони призводять до радикальних перетворень інституціонального середовища, виникнення абсолютно нових інститутів. У результаті дискретних змін з'являються проміжні інститути. Причина їхнього виникнення –

швидкість, з якою здатні трансформуватися окремі складові інституціонального середовища. Оскільки компоненти інституціонального середовища реформуються не одночасно (одні швидше, інші повільніше), а деякі можуть взагалі не змінюватися, то необхідні проміжні інститути, які б об'єднали старі, тобто ті, що трансформуються, та вже сформовані нові інститути.

Окрім дискретних і інкрементних, можна виділити спонтанні і цілеспрямовані. Цілеспрямовані інституціональні зміни виникають як результат заздалегідь продуманих дій, спонтанні ж ніде не заплановані і носять стихійний характер. Щодо формальних і неформальних інститутів, природно, що, неформальні інститути можуть змінюватися як цілеспрямовано, так і стихійно (що частіше і відбувається), у той час, як формальні інститути змінюються тільки цілеспрямовано.

Інституціональні зміни можуть займати різні проміжки часу. Швидкі інституціональні зміни більш хворобливі, вони часто призводять до дисгармонії і конфлікту між формальними і неформальними інститутами у процесі їхнього перетворення. Повільні зміни небезпечні тим, що тривалий процес трансформації може ніколи не закінчитися. Реформи можуть змінювати одна іншу, можуть відбуватися зміни у владі, які зупинять хід реформ або призведуть до протилежних дій (контрреформ).

На основі теорії інституціональних змін Д. Норта та теорії самоорганізації відкритих систем Д. Лебедев [32] ввів поняття «інституціональна трансформація соціально-економічних систем», під яким автор розумів якісні зміни елементного складу, структури, зв'язків та функціонування, які виражаються у змінах формальних правил системи, основних її гравців та трансакційних витрат.

Д. Лебедев наголошував, що будь-яка система може перебувати в двох станах: інституціональної рівноваги та інституціональної трансформації. За умов першого стану, система може бути як ефективною так і неефективною, що визначається співвідношенням ефективних та неефективних інститутів та оптимальним рівнем трансакційних витрат. Якщо рівень трансакційних витрат не є оптимальним, тобто неефективних інститутів більше ніж ефективних, система однаково може перебувати в стані рівноваги, що штучно підтримується економічними інтересами ключових гравців та потенційною можли-

вістю підвищення рівня трансакційних витрат. Проте під впливом відносних змін цін та ідеології соціально-економічна система може досягти точки інституціональної біфуркації і перейти із стану інституціональної рівноваги в стан інституціональної трансформації [32]. Більш детально трансформаційні зміни національної економіки у разі проходженні точок біфуркації досліджено в роботі [33].

Інституціональні трансформації можуть бути різними за масштабом та характером взаємодії, незначні за масштабом трансформації є просто інституціональними змінами, значні трансформації – інституціональними перетвореннями. Характер трансформацій визначається зміною кількості формальних правил, гравців та рівнем трансакційних витрат. Інституціональні трансформації можуть призвести до збільшення кількості неефективних інститутів та росту трансакційних витрат (інституціональна деформація) і навпаки, – до зменшення кількості неефективних інститутів і зниженню трансакційних витрат (чиста інституціональна трансформація) [32].

**Висновки.** Отже, дослідивши теоретичні основи інституціональних змін національної економіки можна зробити такі висновки:

- інституціональне середовище представляє собою певний набір інститутів: правил, норм, процедур та ін., які є основою розвитку національної економіки та окремих її секторів. Вони можуть виникати як спонтанно, так і свідомо, причому в останньому варіанті може мати місце й свідомий імпорт інститутів;

- можливість використання імпортованих інститутів у нашій країні залежить від інституціонального середовища, в якому вони будуть розвиватися та наявності державних інститутів, які будуть доповнювати та сприяти реалізації імпортованого інституту, забезпечуючи імплементацію інституцій в національне інституціональне середовище, при цьому ефективність чистого імпорту західних інститутів є сумнівною;

- ефективні інституціональні зміни потребують правильного набору інститутів, які у даний час у конкретному місці є найбільш оптимальними, проте в межах нашої держави подібний вибір є далеким від раціонального, що значно ускладнює реалізацію концепції чистої інституціональної трансформації на шляху до якісних перетворень соціально-економічної системи.

## Список використаних джерел

1. Коваленко Ю. М. Сутність інституційного середовища фінансового сектора економіки / Ю. М. Коваленко // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 1 (23). – С. 92–97.
2. Ватаманюк З. Г. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / З. Г. Ватаманюк. – Львів : «Новий світ – 2000», 2005. – 648 с.
3. Гальчинський А. Методологія аналізу економічної глобалізації: логіка оновлення / А. Гальчинський // Економіка України. – 2009. – № 1. – С. 4–18.
4. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В. М. Геєць ; НАН України ; Ін-т економіки та прогнозування. – Київ, 2009. – 864 с.
5. Гриценко Е. А. Качество институтов: методологические подходы к исследованию / Е. А. Гриценко // Научные труды ДонНТУ. – 2008. – Вып. 104-3. – С. 28–36. – (Серия : экономическая).
6. Гриценко А. А. Институциональная архитектура: предмет, основные законы, методология / А. А. Гриценко // Научные труды ДонНТУ. – 2006. – Вып. 103-1. – С. 31–37. – (Серия : экономическая).
7. Дементьев В. В. Может ли спасти экономику макроэкономическая политика? / В. В. Дементьев // Журнал институциональных исследований. – 2013. – № 4. – Т. 5. – С. 6–13.
8. Чухно А. Институціоналізм: теорія, методологія, значення / А. Чухно // Економіка України. – 2008. – № 6. – С. 4–13.
9. Амоша О. І. Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України : монографія / О. І. Амоша, С. С. Аптекарь, М. Г. Білопольський, С. І. Юрій та ін.; ІЕП НАН України, ТНЕУ МОНМС України. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2011. – 848 с.
10. Гунько В. І. Інституційні особливості ефективної державної політики в Україні / В. І. Гунько // Научные труды ДонНТУ. – 2014. – № 3. – С. 161–169. – (Серия : экономическая).
11. Колодий С. Ю. Институциональные подходы к изучению проблем сбалансированности финансовых ресурсов государства / С. Ю. Колодий, С. Ю. Цехла // Журнал экономической теории : Российская академия наук, отделение общественных наук, секция экономики. – 2011. – № 2. – С. 35–40.
12. Кравченко О. О. Аналіз національної інноваційної системи розвитку економіки / О. О. Кравченко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – № 10. – С. 179–183.
13. Лопатинський Ю. М. Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади : монографія / Ю. М. Лопатинський. – Чернівці: Рута, 2006. – 344 с.
14. Пустовіт Р. Ф. Пріоритетні напрями вдосконалення інституційного середовища розвитку людського потенціалу в Україні / Р. Ф. Пустовіт, І. Ю. Кочума // Фінансовий простір. – 2013. – № 1 (9). – С. 70–81.
15. Руденко М. В. Теоретичні аспекти взаємодії фінансового та реального секторів економіки / М. В. Руденко // Вісник Університету банківської справи. – 2017. – № 1 (28). – С. 21–29.
16. Саблук П. Т. Розвиток інституцій удосконалення механізму реформування аграрного сектору економіки / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2010. – № 10. – С. 3–11.
17. Аузан А. А. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория. – Москва : Инфра-М, 2011. – 447 с.
18. Нуреев Р. М. На пути к созданию новой макроэкономики: вклад институционализма / Р. М. Нуреев // Журнал институциональных исследований. – 2013. – № 1. – Т. 5. – С. 6–20.
19. Шаститко А. Предметно-методологические особенности новой институциональной теории / А. Шаститко // Вопросы экономики. – 2003. – № 5. – С. 24–41.
20. Тамбовцев В. Л. Институциональный рынок как механизм институциональных изменений / В. Л. Тамбовцев // Общественные науки и современность. – 2001. – № 5. – С. 25–38.
21. Колодий С. Ю. Институциональное регулирование формирования и использования финансовых ресурсов государства в посттрансформационной экономике : монография / С. Ю. Колодий. – Симферополь: ООО «ДиАйПи», 2011. – 328 с.
22. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки : пер. з англ. І. Дзюб. – Київ : Основи, 2000. – 198 с.
23. Норт Д. Институты и экономический рост: историческое введение / Д. Норт // THESIS. – 1993. – Вып. 2. – Т. 1. – С. 69–91.
24. Норт Д. Институты, идеология и эффективность экономики / Д. Норт // От плана к рынку. Будущее посткоммунистических республик : под ред. Л. И. Пиящева, Дж. А. Дорн. – Москва : Catallaxy, 1993. – С. 307–319.



25. Тамбовцев В. Возникновение институтов: методолого-индивидуалистический подход / В. Тамбовцев // Вопросы экономики. – 2010. – № 7. – С. 84–98.
26. Ostrem E. Rule, games and common-pool resources / E. Ostrem, R. Gardner, J. Rule // University of Michigan Press. – 1994. – 321 p.
27. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории : пер. с англ. / Дж. Ходжсон. – Москва : Дело, 2003. – 312 с.
28. Ходжсон Дж. Эволюционная и институциональная экономика как новый мейнстрим? / Дж. Ходжсон // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2008. – № 2. – Том 6. – С. 8–21.
29. Де Сото Э. Иной путь: Невидимая революция в третьем мире / Э. де Сото. ; пер. с англ. Б. Пинскер ; авт. введ. М. В. Льюса. – Москва : Catallaxy, 1995. – 320 с.
30. Нельсон Р. Эволюционная теория экономических изменений / Р. Нельсон, С. Уинтер. – Москва : Дело, 2002. – 536 с.
31. Північна та південна Корея. Валовий внутрішній продукт, 1970–2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ivanstat.com/uk/gdp/kp.html#main>.
32. Лебедев Д. С. Институциональная трансформация социально-экономических систем: теория, методология анализа, практика применения во внешней торговле России : 2-е изд / Д. С. Лебедев. – Москва : Проспект, 2015. – 201 с.
33. Руденко М. В. Трансформаційні зміни національної економіки при проходженні точок біфуркації / М. В. Руденко // Фінансовий простір. – 2017. – № 4 (28). – С. 74–79.